HOMOLÁČ, Jiří: *INTERNETOVÉ DISKUSE O CIKÁNECH A ROMECH*. Acta Universitatis Carolinae – Philologica Monografia 154. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum 2009. 197 s. ISBN 978-80-246-1515-8.

Rómovia si napriek niekoľkostoročnej existencii mimo pôvodnej domoviny v mnohých prípadoch zachovali osobitný spôsob života, tradície, jazyk a v mnohých prípadoch aj komplikované spolužitie s väčšinovým obyvateľstvom. Uvedené stránky ich existencie sú predmetom záujmu rozličných inštitúcií. Zaoberajú sa nimi nadnárodné orgány, vlády jednotlivých štátov, mimovládne organizácie, miestne orgány, vedecké inštitúcie, médiá aj bežní ľudia, a to nielen takí, ktorí s nimi majú osobné skúsenosti. A s Rómami súvisí aj recenzovaná knižka, hoci jej autor hneď v prvej vete úvodu upozorňuje, že jeho práca nie je o Rómoch. Má pravdu v tom zmysle, že Rómovia v nej nepredstavujú predmet analýzy ako objekty existujúce mimo textu. Je to knižka o postojoch Čechov, ktorí sa zapojili do internetových diskusií o rómskom etniku žijúcom v Čechách. V týchto diskusiách sa však dostávajú na povrch mnohé stránky už desaťročia (ne)riešeného „rómskeho problému“. Internetové diskusie sa teda týkajú konkrétnych javov reality a svoje postoje v nich vyjadrujú konkrétne sociálne skupiny ľudí, no autorovým cieľom nie je, ako uvádza, analyzovať to, čo existuje alebo existovalo v skutočnosti, ale to, čo a ako o tom píšu účastníci vybraných internetových diskusií.

Monografiu tvorí úvod, šesť kapitol, záver, anglické resumé, zoznam analyzovaných diskusií a ďalších internetových textov, bibliografia a menný a vecný register.

Teoretické a metodologické východiská práce autor ozrejmuje v kapitole nazvanej *Diskurzní analýza interetnických vztahů*. Venuje sa v nej postupne trom vybraným prístupom

k výskumu znakovkej dimenzie interetnických vzťahov, a to van Dijkovej sociokognitívne orientovanej kritickej analýze diskurzu, Wodakovej diskurzno-historickej metóde a Potterovej a Wetherellovej diskurznej psychológii. Po ich stručnej charakteristike upriamuje pozornosť na analýzu interetnických vzťahov v nich a napokon k nim uvádza komentár, obsahujúci výhrady iných autorov aj jeho vlastné výhrady k príslušnému chápaniu analýzy diskurzu. Na pozadí týchto teórií a v polemike s nimi si utvára vlastné ponímanie diskurzu, ktorý definuje ako sieť všetkých textov a reakcií spojených architextovými a intertextovými vzťahmi. Za metodologické zdroje svojej práce považuje etnometodológiu (hlavne jej členskú kategorizačnú analýzu), diskurznu psychológiu (z tej preberá termín interpretačný repertoár, ktorý chápe ako „súbor akýchkoľvek prostriedkov, ktoré v analyzovaných textoch/v textoch danej oblasti viditeľne/zjavne slúžia na formovanie/konštruovanie objektov, subjektov a vzťahov medzi nimi“ (s. 32), pričom za primárne považuje to, či je „daný prostriedok ako súčasť nejakého/niečieho interpretačného repertoáru rozpoznaný inými/ostatnými aktérmi interakcie“, s. 33) a napokon hausenblasovskú štylistiku.

Jiří Homoláč charakterizuje diskurz o Rómoch z hľadiska žánrov/typov textov, tém a subjektových pozícií. Jeho cieľom však nie je priniesť všestrannú analýzu diskurzu o Rómoch, pri ktorej by bolo treba brať do úvahy aj to, ako o sebe hovoria sami Rómovia, ako o nich hovoria aj iní príslušníci majority (nielen účastníci internetových diskusií), príslušníci iných etník aj cudzie média či politici. Zameriava sa na internetové diskusie, ktoré predstavujú iba časť toho, čo nazýva neoficiálnym majoritným diskurzom o Rómoch. Za príslušníka majority pritom považuje každého, kto v diskusii o Rómoch vystupuje z pozície „my“, kto nemusí svoju pozíciu tematizovať.

V druhej kapitole *Diskurzni analýza internetových diskusií* označuje diskusie o Rómoch ako „postojové“, lebo diskutujúcim v nich nejde o výmenu informácií, ale o vyjadrenie vlastného postoja a súhlasu či nesúhlasu s postojmi iných účastníkov diskusie. Pomerne podrobne rozoberá prínos analýzy internetových diskusií pre analýzu diskurzu: umožňujú analytikovi vytvoriť si reálnejšiu predstavu o diskurze na danú tému v porovnaní s tým, ako on sám rozumie monologickému textu, poskytujú mu materiál, ktorý by si ináč zadovážoval len veľmi ťažko, a keďže tieto diskusie prinášajú o svete (mimo danej diskusie) nespoľahlivé informácie, umožňujú mu sústrediť sa len na to, ako sú v interakcii utvárané subjekty a objekty a čo a ako sa o danej téme v internetovej diskusii píše. Značnú časť tejto kapitoly J. Homoláč venuje diskurznej analýze niektorých charakteristických čŕt internetových diskusií. Patrí medzi ne skutočnosť, že internetové diskusie sú prístupné dlhší čas (analytikovi to umožňuje konfrontovať vlastné porozumenie diskusie s tým, ako charakterizujú diskusiu jej účastníci), diskutujúci nevedia, kto sa diskusie zúčastňuje, používajú nicky, používajú vulgarizmy (diskurzni analýza by mala skúmať, čo tým diskutujúci sledujú); internetové diskusie majú administrátora (analytik sa snaží ukázať, čo sa v diskusii robí s výrokmi týkajúcimi sa zásahov administrátora) a sú v nich provokatéri. Jazykovými prostriedkami sa autor zaoberá len vtedy, keď slúžia na konštruovanie subjektov a objektov a vzťahov medzi nimi (napríklad pravopisné chyby a používanie slovakizmov ako východisko pre ďalšiu argumentáciu). Autor podčiarkuje výhody využitia internetu pri diskurznej analýze: analytik ľahko získava prístup k rozličným typom textov o Rómoch a to mu umožňuje vytvoriť si širšiu predstavu o vzťahu diskurzu o Rómoch k iným diskurzom, v čom mu pomáha aj analýza intertextových vzťahov.

V tretej kapitole nazvanej *Interpretační repertoáry užívané v internetových diskusích o Romech* J. Homoláč vymedzuje dva základné interpretačné repertoáre, a to „protirómsky“, ktorého prostriedky využívajú typicky tí, ktorí sa vyjadrujú o Rómoch negatívne (označuje ho ako interpretačný repertoár X), a „protiprotirómsky“ využívaný tými, ktorí sa zastávajú Rómov (interpretačný repertoár Y). Obidva uvedené repertoáre považuje za analytické konštrukty, ktoré v diskusii od seba nemožno prísne oddeliť: jeden diskutujúci môže použiť v rozličných príspevkoch, ale aj v jednom príspevku, prostriedky z oboch repertoárov, čo J. Homoláč interpretuje ako odraz komunikačných cieľov diskutujúceho.

Do internetových diskusií o Rómoch sa zapájajú rozliční účastníci a na základe toho, ako sa prejavujú, J. Homoláč vymedzuje štyri hlavné subjektové pozície: Rómovia, normálni Česi, vyložení rasisti a zástancovia Rómov, a každú z nich stručne charakterizuje. Najmenším problémom sú podľa neho nositelia kategórie Rómovia, lebo tí sa na analyzovaných diskusiách zúčastňujú len výnimočne. Najširšiu subjektovú pozíciu predstavujú normálni Česi, ktorí sa vymedzujú negatívne voči Rómom, zástancom Rómov aj vyloženým rasistom a svoj názor považujú za väčšinový. Vyložení rasisti nepovažujú za potrebné svoj negatívny postoj k Rómom zdôvodňovať, lebo vyplýva čisto z ich etnickej príslušnosti. Nositelia kategórie zástancovia Rómov sa považujú za príslušníkov majority, no zastávajú sa Rómov a kritizujú vzťah majority k nim. J. Homoláč uvádza, ako sa uvedené kategórie konštruujú a aké predikáty sa obvykle pripisujú jednotlivým kategóriám. Napríklad medzi najčastejšie kategoriálne viazané predikáty pripisované Rómom patrí, že sú paraziti, nechcú sa prispôbiť majorite, poškodzujú povesť majority a sú rasisti. Kategoriálne viazané predikáty, akými najčastejšie označujú nositelia kategórie normálni Česi samých seba, sú, že normálni Česi sú slušní ľudia, sú obeťami Rómov a nie sú rasisti, lebo ich negatívny vzťah k Rómom je odôvodnený a je reakciou na ich správanie. Normálni Česi sa vymedzujú voči Rómom, vyloženým rasistom, ale aj domácim politikom, cudzine, zástancom Rómov a domácim a zahraničným médiám.

Používatelia interpretačného repertoáru Y sa zastávajú Rómov a vymedzujú sa oproti ostatným diskutujúcim. J. Homoláč dokazuje, že tento repertoár je v porovnaní s interpretačným repertoárom X chudobnejší a je od neho odvodený. Typické prostriedky protiprotirómskeho repertoáru delí do troch skupín: výroky deklarujúce rovnoprávne postavenie Rómov, odmietanie negatívnych zovšeobecnení a obhajoba Rómov.

Analýza diskusných príspevkov ukazuje sa, že používatelia oboch interpretačných repertoárov môžu používať aj rovnaké entity (napríklad slušný Róm), no v takom prípade o nich hovoria niečo iné, ináč ich hodnotia a niečo iné z nich vyvodzujú.

V nasledujúcich dvoch kapitolách nazvaných „*Slovenští Romové míří na západ*“ (analýza internetové diskuse o migraci Romů) a *Vlasta Horváth SuperStar* (analýza internetové diskuse o slušném Romovi) J. Homoláč ukazuje, ako sa interpretačné repertoáre X a Y používajú v diskusiách na konkrétnu tému, či a ako sa so zmenou témy menia, na čo diskutujúci reagujú a ako reagujú na diskusné príspevky druhých. Potvrdzuje svoju hypotézu o existencii dvoch interpretačných repertoárov používaných v internetovej diskusii o Rómoch, ktoré diskutujúci využívajú v súlade s tým, čo chcú aktuálne v diskusii docieľiť. Ďalej ukazuje, že pre všetky internetové diskusie o Rómoch je charakteristický prechod od jednej čiastkovej témy k inej.

V šiestej kapitole nazvanej *Diskurz, interpretační repertoár a internetové diskuse o Romech* sa J. Homoláč vracia k teoretickým východiskám svojej práce. Širšie ako v prvej kapitole charakterizuje svoje chápanie textovo orientovanej diskurznej analýzy a jej úlohy.

Pojmoslovnne oddeľuje udalostnú a systémovú dimenziu používania jazyka, teda diskurz od interpretačného repertoáru, čím sa líši od Pottera a Wetherellovej, ktorí ich považujú za synonymá. V podkapitolke nazvanej *Diskurzní dimenze internetnických vztahů* hľadá argumenty, prečo nie je z analytického hľadiska nosné považovať internetové diskusie o Rómoch za formu rasistického diskurzu a vyčleniť ich z bežného majoritného diskurzu.

Na záver autor uvádza, že svoju prácu nepovažuje za kritickú analýzu diskurzu. Nazdáva sa však, že jeho analýza neoficiálneho diskurzu o Rómoch by mohla poslúžiť pri oficiálnom diskurze o Rómoch a mohla by ovplyvniť diskurz zástancov Rómov. Opakovane pociťuje potrebu zaujať postoj k používaniu výrazov rasista a rasizmus, s ktorými sa často operuje v internetových diskusiách. Tieto výrazy považuje výhradne za členské kategórie a v prípade diskurzu o Rómoch pokladá za nevhodné, ba až za kontraproduktívne hovoriť o rasistickom diskurze. (Pravda, asi s výnimkou subjektovej pozície vyložení rasisti, ktorí používajú prostriedky z repertoáru biologického rasizmu.) Opakovane uvádza aj dôvody, prečo príslušníkov kategórie normálni Česi nepokladá za rasistov: oni sami sa za rasistov nepokladajú, lebo ich postoj je odôvodnený (pramení z ich skúsenosti s Rómami, nie z etnickej príslušnosti rómskej menšiny). Tvrdí to napriek mnohým generalizáciám, ktoré diskutujúci používajú: väčšina účastníkov internetových diskusií zaujíma negatívny postoj nielen k tým Rómom, ktorým možno pripísať vyššie uvedené kategoriálne viazané predikáty, ale k Rómom všeobecne. A pravdepodobne sa medzi diskutujúcimi nájdu aj takí, ktorí nemajú osobné skúsenosti s Rómami, ktorí pri utváraní svojich postojov nachádzajú oporu len v tom, čo sa o Rómoch (ako takých) traďuje, čo videli v televízii, čo si o niektorých Rómoch prečítali alebo čo o nich počuli.

V Homoláčovej monografii dostáva čitateľ do rúk zaujímavú, fundovanú a originálnu prácu. Kniha obohacuje doterajšie teoretické prístupy k diskurznej analýze internetnických vzťahov, podčiarkuje možnosti, ktoré autorovi prináša internet (čo určite platí aj pre iné oblasti vedeckého výskumu) a súčasne poukazuje na praktický problém – veľmi negatívne postoje mnohých normálnych Čechov k rómskej menšine prameniace z pretrvávajúcej vážnej spoločenskej situácie. Hoci je „dej“ knihy situovaný do Čiech, je veľmi pravdepodobné, že podobný charakter by mala podobne zameraná analýza aj v mnohých ďalších krajinách, kde žije početná rómska menšina. Prínosom monografie je aj to, že prináša na zamyslenie viacero poňetov súvisiacich s diskurznými a nediskurznými praktikami v internetnických vzťahoch.

Anna Rácová